

НОВИ ВРЕДНОСНИ СИСТЕМ ВОЈСКЕ СРБИЈЕ – НАСЛЕЂЕ ИЛИ ПРОЈЕКЦИЈА

Златан Јеремиић

Министарство одбране Републике Србије
Институт за стратегијска истраживања,

Слађан Ристић

Министарство одбране Републике Србије
Управа за традицију, стандард и ветеране

Војсци Србије потребан је нови вредносни систем. Поред низа организационих промена запостављане су промене у систему вредности. Да би се оне спровеле потребно је дефинисати вредносни систем војске и анализирати његове изворе, услове под којима се мењао од почетка транзиције. Затим, неопходно је описати проблемска подручја у процесу трансформације вредносног система и његове функције. У оквиру друштвених промена, трансформација Војске Србије је значајан стратешки задатак који се, без промена у систему вредности, не може успешно обавити. Неспорна је хитна потреба за преиспитивањем и те димензије Војске, уз примену научних метода и техника. Прецизно идентификовање постојећег вредносног система Војске, пројекција промена, усвајање и кодификовање новог, од суштинског су значаја не само за њено успешно функционисање, већ и за даље унапређење цивилно-војних односа.

Кључне речи: *систем вредности, Војска Србије.*

Увод

Животни циклус сваког сегмента неког друштва обухвата и вредносни систем који, имплицитно или експлицитно, усмерава начин понашања и деловања појединца и функционисање организације. Шта треба чинити и у којој мери, шта је пожељно и прихватљиво у начину комуницирања са интерном и екстерном средином, а шта не, одређено је, поред осталог, и вредносним системом који важи за све чланове одређене гру-

пе, организације или друштва, без обзира на њихове специфичне положаје и улоге. Смисао постојања вредносног система је у томе да свака организација (па и војна) дефинише које вредности, веровања и норме су довољно вредне да их прихвате и усвоје сви припадници организације. Опште прихваћен систем вредности, веровања и норми постаје кодекс понашања запослених.

Вредносни систем Војске Србије (у даљем тексту Војска), државног подсистема који може употребити и силу у прецизно омеђеним правним и доктринарним условима, свакако је један од проблема који је потребно истражити. Када се Војска смести и у мултинационалне оквире функционисања, вредносни систем постаје још комплексније питање, како за истраживаче, тако и за све организационе актере.

Проучавање вредности и вредносних оријентација има велики научни и друштвени значај, јер је реч о чиниоцима који мотивишу и усмеравају понашање појединаца и друштвених (организационих) група. Када заузму централно место у структури личности, вредности постају снажан мотивациони фактор будући да је, у одређеним околностима, појединац спреман да ради њих поднесе и велике жртве.

Организационе промене војске започете су много касније у односу на земље у окружењу, а подршка том процесу била је спорадична, оптерећена бројним политичким ограничењима и без свеобухватне стручне подршке страних партнера. Ипак, у доктринарној, структурној, кадровској и инфраструктурној сфери начињени су значајни помаци, а сазрели су услови и за модернизацију. Изузетно је значајно направити помак и у начину мирнодопског и борбеног функционисања Војске, а промена и кодификовање њеног новог система вредности суштински су кораци у том процесу. Пред нама је сложен процес истраживања, конституисања, афирмисања, кодификовања, промовисања и интериоризације вредносног система.

Први корак који треба направити у том процесу јесте разумевање појмова у мотивационом ланцу понашања (уверења, ставови, вредности, вредносне оријентације, животни стил, идеологија, вредносни систем). Веома широк филозофски, аксиолошки, социолошки, психолошки теоријски оквир и приступ тим појмовима сведен је у овом раду на разматрање вредности, вредносних оријентација и вредносног система. Посебан напор, у првом делу рада, учињен је у правцу дефинисања појма вредносни систем. У другом делу рада дата је дефиниција појма вредносни систем Војске и указано је на његов значај који проистиче из утицаја вредносног система на њено функционисање и ефикасност. На крају, дат је осврт неке од извора промена вредносног система Војске Србије, као и анализа специфичних промена њеног вредносног система од почетка деведесетих година до данас.

Појмовно одређење

Вредности, вредносне оријентације и вредносни систем представљају термин и синтагме које су све присутније у академској и јавној речи, при чему се различито одређују: некада врло широко – као било који жељени циљеви и/или облици активности, а некада прилично рестриктивно – само као идеја о пожељном. Општи је утисак да се у свакодневној комуникацији користе без претходног познавања њиховог садржаја и обима. Томе доприноси недовољна теоријска истраженост, што се посебно односи на синтагму вредносни систем (систем вредности). Повезаност и међусобни однос термина вредност и синтагми вредносна оријентација и вредносни систем намећу потребу да се то питање размотри. Због тога су у овом раду изложене неке од постојећих дефиниција вредности и вредносне оријентација и понуђене нове дефиниције појмова вредносни систем и систем вредности Војске.

Заједно са животним стилем и идеологијом вредности и вредносне оријентације чине мотивациони ланац понашања у којем се сваки ниво формира на основу садржаја претходног нивоа (слика 1).

Слика 1 – Мотивациони ланац понашања

(Извор: обрада аутора)

Појам *вредности*, као централни појам, користи се у разним наукама (филозофији, економији, математици, социјалној психологији, политикологији и другима) у различитим значењима. Постоји више општих филозофских теорија вред-

ности, као и бројна ужа теоријска схватања, зависно о којој је науци реч. Без претензија да се овом приликом шире расправља о садржају и обиму појма вредност, намера је да се, у најкраћим цртама, укаже на неке од дефиниција.

Језички, термин *вредност* се односи на објекат – појаве којима се приписује статус вредности (нпр. слобода, родна равноправност, демократија, поштовање људског достојанства). Најважнији садржај појма вредност јесте *идеја о пожељном (циљевима, стањима, односима)*. Под пожељним се подразумева и мисао да је циљ (стање, однос) вредан жеље и напора и довољно значајан да га треба остварити.

Социјална психологија дефинише појам вредности као (1) „*диспозиције за одређено понашање и циљеве на чије је остварење понашање и усмерено*“ (1:301). Такође, вредности се дефинишу као (2) „*схватања (уверења) о лично или друштвено пожељним општим начинима понашања, врстама активности и релативно трајним стањима у природи, друштву и појединцу*“ (2:19). За Рокича вредности су (4) „*постојано веровање да су извесни специфични начини понашања или стања постојања лично или друштвено пожељнији од супротног или обрнутог начина понашања или постојања*“ (1:301).

Комбиновањем теоријских поставки социјалне психологије и социологије, вредности су дефинисане као (3) „*релативно стабилне, опште и хијерархијски организоване карактеристике појединаца (диспозиције) и групе (елементи друштвене свести), формиране међусобним деловањем историјских, актуелно-социјалних и индивидуалних чинилаца, које због тако приписане пожељности усмеравају понашање својих носилаца ка одређеним циљевима*“ (3:13). Анализом дефиниција долази се до закључка о битним обележјима тог појма која су заједнички садржалац свих наведених дефиниција, што је могуће уочити из табеларног приказа: *диспозиције појединца, лично пожељно понашање и друштвено пожељно понашање* (табела 1).

Табела 1 – Упоредни преглед садржаја дефиниција појма „вредност“

	... према дефиницији број			
	1.	2.	3.	4.
Вредности су:				
Диспозиције ¹ појединца				
Релативно стабилне диспозиције				
Опште				
Хијерархијске, генерализоване диспозиције				
Диспозиције групе (елементи друштвене свести)				

¹ Термин диспозиција указује на спремност појединца или групе да оцењује, осећа и поступа на сличан начин у одређеној ситуацији (прим. аутора).

	... према дефиницији број			
	1.	2.	3.	4.
На њих делују:				
Друштвено-историјски чиниоци				
Актуелни социјални чиниоци				
Индивидуални чиниоци				
Оне усмеравају:				
Лично пожељно понашање				
Друштвено пожељно понашање				
Односе се на:				
Релативно трајна стања у природи, друштву, појединцу				
Идеје о пожељним циљевима, стањима, односима				

(Извор: обрада аутора)

Садржај и обим појма вредност указује на њихов диспозициони карактер. Као и ставови, они су релациони појам који подразумева однос појединца или групе према одређеним појавама (стварима, процесима). Суштина тог односа јесте уверење или схватање о важним (пожељним) циљевима и идеја о пожељном (циљевима, стањима, односима). Посебно је значајно, са аспекта истраживања вредносног система и вредносних оријентација у Војсци, истраживати повезаност вредности и интерперсоналног, групног и организацијског понашања њених припадника Војске.

Вредност може бити посматрана као нешто што је важно за неког или вредновано од неког (*појединац, група или организација*, у даљем тексту *субјекти*). Када је вредност део субјекта она постаје изузетно значајно средство за исправно просуђивање, процену могућих последица примењене акције и одабира између опција деловања. Што је још значајније, вредносни систем групе и организације ставља појединце у оркестрирани систем у оној мери у којој они сматрају те вредности важним.

Вредносна оријентација се, као и вредност, одређује на различите начине и неки аутори не праве разлику између та два појма. Сматрамо да су у праву они који указују да је вредносна оријентација шири појам. Вредности обухватају уже, мањи број или појединачне диспозиције личности, док се вредносне оријентације односе на виши ниво општости или сложене структуре које обухватају већи број ужих, специфичних диспозиција личности. Уколико је вредносно доживљавање и/или понашање примењиво на широк дијапазон искуствених садржаја, при чему су обухваћена жељена циљна стања на друштвеном, интерперсоналном и личном плану, тада говоримо о вредносним оријентацијама.

Упадљив је недостатак дефиниција појма **вредносни систем** у научној литератури. Он се само индиректно спомиње у радовима о вредностима. Тако, Пантић указује на то да су „*вредности значајна компонента друштвене свести, али не као објективизирана колективна свест, већ у смислу дијалектичког повезивања и интеракције вредности појединаца (вредносни систем)*“ (3). Садржај те дефиниције указује на нека основна обележја система, а то су *елементи* (вредности појединаца), *повезаност* и *интеракција* елемената система. Поред тих добрих наговештаја, оно што се може замерити посредном дефинисању појма вредносни систем јесте недостатак препознавања обележја (атрибути) елемената и релација између њих. Такође, суштинско је питање да ли су елементи вредносног система само вредности појединца или и нешто друго.

Рокичево поимање да вредносни систем представља „*релативно трајну и значајну организацију уверења која се односе на пожељно понашање или циљеве*“ указује на могућност да се и уверења (као основа за формирање ставова) могу третирати као елементи вредносног система. Различитост која се уочава, овом приликом, само између те две дефиниције, доказује да појам вредносни систем није ни довољно проучен нити дефинисан на задовољавајући начин.

Садржај појма вредносног система разликује се у зависности од тога да ли је реч о појединцу или организацији. Међутим, и код једног и код другог (1) елементи су **вредности**, (2) обележја су **релативна трајност и конзистентност**, а (3) релација између елемената вредносног система и окружења је **стална интеракција**.

На крају овог дела понудићемо само дефиницију вредносног система појединца за који верујемо да представља: ***релативно трајан, комплексан и хијерархијски скуп индивидуалних вредности, настао у интеракцији са променама у групном и друштвеном систему вредности, који усмерава понашање појединца ка достизању преферираних циљева. Он је посебно значајан у изградњи и очувању идентитета и интегритета личности.***

Вредносни систем војске

Постојање и садржај вредносног система војске није и не сме бити апстрактна категорија, чија исходишта леже искључиво у захтевима вођења борбених дејстава. Промене у друштву, промене у практиковању безбедности и одбране, као и промене у уставноправним оквирима функциониса-

ња војске, неминовно одређују и артикулишу њен вредносни систем. „Војска треба да почне од размишљања о вредностима друштва коме служи, а да одступи од њих само када је то неопходно због њеног функционисања и одговорности“ (5). Војска, као државни подсистем који се оснива и изграђује са циљем да штити одбрамбене интересе државе, негује посебан систем вредности који га разликује од свих других државних подсистема.

Појам вредносни систем војске није теоријски разматран нити дефинисан. Операционализација синтагме вредносни систем војске указује на три основна елемента: *вредност, систем, војска*. Вредности и вредносни систем дефинисани су у првом делу рада, те је сада потребно размотрити елемент „војска“. Такође, потребно је идентификовати шта је *differentia specifica* појма.

Да подсетимо, војска представља организациони подсистем државе посебне намене, по чему се разликује од свих других подсистема. У том смислу она негује вредности које су специфичне за њено функционисање и испуњавање друштвене улоге. Те одабране вредности добијају статус *организационих вредности* и чине *вредносни систем војске*, који мора, с једне стране, бити компатибилан са друштвеним системом вредности, док са друге стране, с обзиром на природу своје делатности, мора имати свој спецификум. Друштвени систем вредности представља исходиште из којег војска црпи свој највиши хијерархијски ниво вредносних оријентација, а који се односи на:

- стратегијску оријентацију у области безбедности и одбране државе (ослонац на сопствене снаге, савезништво, неутралност, безбедносне интеграције),
- развијеност демократске контроле и степен њене имплементираниости кроз политички систем, медије, јавност, војску и њене припаднике,
- транспарентност војне делатности.

Компатибилност наведених вредносних оријентација унутар друштвеног и војног система вредности указује на степен њиховог јединства. Међусобна усклађеност указује на успостављени баланс између оних који располажу средствима силе и оних који треба да одржавају контролу над њеном употребом.

Поред наведених вредносних оријентација потребно је навести и неке од друштвених вредности које би требало да у свој систем укључи свака војска како би испунила своју улогу адекватне и ефикасне употребе силе (табела 2). Значајно је што су то вредности које појединац уноси у војску и представљају претпоставку његовог адекватног прилагођавања и свесног прихватања вредносног система војске.

Табела 2 – Преглед неких друштвених вредности, индивидуалних вредности и вредности војске

Друштвене вредности ²	Вредности војске (поред друштвених вредности) ³	Индивидуалне вредности ⁴
– слобода као универзална човекова потреба, – одбрана отаџбине, – родољубље, – људска и национална права, – правда и достојанство, – демократија и солидарност, – национална и верска толерантност, – традиције, – културно и духовно наслеђе.	– војна етика и војни етос, – професионалност и висока оспособљеност војске, – ванстраначки положај, – ефикасан систем командовања, – дисциплинованост, – борбена обука, – борбени морал, – међуљудски односи у саставима војске, – војна доктрина, – техника, наоружање и војна опрема, – државно-војна обележја, – материјални фактор, – војна наука и школски систем.	– личне слободе и права, – професионализам и оспособљеност, – родољубље, – департизованост, – поверење у своје претпостављене, – одговорност и дисциплинованост, – поштовање личности претпостављених и потчињених, – понос својим саставом, – храброст, – праведност, – поштење, – истрајност, – упорност, – самокритичност, – самоконтрола.

Располагање и употреба средстава силе јесте *differentia specifica* која одређује карактер и садржај вредности, вредносних оријентација и вредносног система војске. „Оне су више од речи – представљају морални, етички и професионални атрибут субјекта ... представљају суштинске вредности које морају бити уграђене у свест и деловање сваког припадника војске, био он цивил или војник. Оне не одређују само карактер субјекта већ су централне за војну професију и усмеравају начин живљења у служби нације“ (5).

Субјекти који интериоризују (усвајају) вредности војске јесу појединци (припадници војске), а субјекти који афирмишу, промовишу или намећу вредности и/или вредносне оријентације јесу *организација* (па и војска са свим својим организационим обележјима) и друштво. У том смислу могу се разликовати *индивидуалне и организационе вредности*.

Организационе вредности се усвајају и развијају кроз однос између организација (у овом случају војске и државе), као и кроз заједничко искуство ње-

² Устав Републике Србије, 2006.

³ Компилирано на основу стратешких и доктринарних докумената домаћег, америчког и британског система одбране.

⁴ Компилирано на основу доктринарних докумената домаћих, америчких и британских оружаних снага.

них припадника које усмерава њихово мишљење и понашање.⁵ У тако усло-
вљеном процесу изградње вредносног система војске кључне су потребе које
намеће њено функционисање у мирнодопским и борбеним условима. За раз-
лику од вредносног система појединца, вредносни систем војске додатно
укључује и скуп формализованих правила, стандарда и норми понашања и де-
ловања које су у функцији ефикасности и ефективности војске. Сврха постоја-
ња војске јесте, у крајњем, функционисање у борбеним условима, што намеће
потребу за изграђивањем оперативне димензије вредносног система војске.
Америчка војска препознаје неке од **организационих вредности**, као што су:
лојалност, осећај дужности, несебична служба и интегритет. У истом сми-
слу британска војска препознаје стандарде понашања који, у суштини, пред-
стављају организационе вредности: *потребе службе, поштовање закона,*
спречавање дискриминације и узнемиравања, спречавање силеџијства, аде-
кватно друштвено понашање, спречавање коришћења наркотика и преко-
мерне употребе алкохола, спречавање неодговорног задуживања и друго.
Организационе вредности садрже индивидуалне и групне вредности.

Индивидуалне вредности препознатљиве су у свим војскама света. Америчка
војска је 1986. у центар својих стратешких тема ставила вредности и препознала
четири основне **индивидуалне вредности** – *посвећеност, стручност, по-*
штење и храброст. Британска војска препознаје *посвећеност, самопожртво-*
вање и узајамно поверење као кључне захтеве војне службе. Поред тога, као ин-
дикаторе оперативне димензије вредносног система препознаје *храброст, ди-*
циплину, интегритет, лојалност, поштовање према другима. Очигледно је
да су то препознатљиве вредности у свим војскама, а разлика је у томе како се
оне негују и спроводе. Групне вредности се усвајају на нивоу борбених јединица
и садржане су у доктринарним документима којима се усмерава функционисање
борбених јединица у мирнодопским и борбеним условима.

Може се закључити да: **вредносни систем војске представља рела-**
тивно трајан, комплексан и хијерархијски уређен скуп организационих
вредности, у највећој мери прихваћен на индивидуалном и групном пла-
ну, настао у интеракцији са променама у друштвеном систему вредно-
сти и специфичном улогом војске. Штићен је стандардима и нормама
понашања и деловања, а усмерен ка реализацији мисија и задатака у за-
датим законским, стратегијским и доктринарним оквирима. Значај
вредносног система војске проистиче из његовог утицаја на функционисање
војске и њену ефикасност и има најмање четири важне улоге у систему.

Прво, захваљујући вредносног систему формира се колективни иденти-
тет који помаже појединцима да прихвате мисије и задатке војске и да се

⁵ У теорији организације, од осамдесетих година прошлог века све је заступљенији концепт орга-
низационе културе као једне од димензија организације. Тај концепт свакако мора бити разматран
током истраживања вредносног система војске.

осете њеним делом. Што су заједничке перцепције и вредности војске темељније, јасније предочене и прихватљивије, то су појединцима ближе, те се и ова улога вредносног система ефикасније испуњава. Друго, вредносни систем указује на норме прихватљивог и неприхватљивог понашања, стављајући јасно на знање припадницима војске какво је понашање и деловање пожељно, а какво није. На тај начин се прецизирају и јачају стандарди и корени понашања. Та улога вредносног система је веома важна за нове припаднике војске, али има утицај и на оне који су ту већ дуже време. Треће, елементи вредносног система помажу припадницима војске да заједно раде на постављеним задацима и да одговоре на спољашње притиске. Припадници војске постају свесни да су део једне добро организоване целине и да су укључени у целокупну активност и функционисање војске. Четврто, вредносни систем обезбеђује функционисање на индивидуалном и групном нивоу, као и контролу која није заснована на ауторитативном стилу руковођења. Такав стил, по правилу, умањује мотивацију и креативност.

Вредносни систем треба да схвате и усвоје сви припадници војске. Тај процес је битна одговорност командног кадра на свим нивоима. Усвајање вредносног система кроз све основне функције војске, тежишно, путем образовања и обуке, стратегијски је задатак читавог система.

Вредносни систем Војске Србије

Може се идентификовати више извора промена вредносног система Војске Србије. Неколико је битних, који су већим интензитетом могли (и могу) утицати на промене у вредносном систему Војске. Осврнућемо се на место и улогу Војске, уставна овлашћења за командовање Војском, као и постојање одредби о демократској и цивилној контроли Војске. Поредбеном уставних одредби из 1974. (СФРЈ), 1992. (СРЈ), 2003. (Државна заједница Србија и Црна Гора) и 2006. године (Република Србија) може се доћи до једнозначних закључака (табела 3).

Табела 3 – Упоредни приказ уставних одредби о Војсци

	Саставни делови	Задатак	Ко одлучује о употреби Војске (ко командује)	Одредбе о цивилно-војним односима
Устав СФРЈ, 1974.	ЈНА и ТО	<i>Заштита независности, суверенитета и целокупности, Уставом утврђеног, друштвеног уређења.</i>	Председник СФРЈ	

	Саставни делови	Задатак	Ко одлучује о употреби Војске (ко командује)	Одредбе о цивилно-војним односима
Устав СРЈ, 1992.	Војска Југославије	<i>Брани суверенитет, територију, независност и уставни поредак.</i>	Председник републике у складу са одлукама Врховног савета одбране	
Уставна повеља СЦГ, 2003.	Војска СЦГ	<i>Брани СЦГ у складу са Уставном повељом и принципима међународног права који регулишу употребу силе.</i>	Врховни савет одбране	Војска је под демократском и цивилном контролом
Устав РС, 2006.	Војска Србије	<i>Брани земљу од оружаног угрожавања споља и извршава друге мисије и задатке, у складу са Уставом, законом и принципима међународног права које регулише употребу силе.</i>	Председник Републике, у складу са законом, командује Војском Србије. ⁶	Војска је под демократском и цивилном контролом.

(Извор: обрада аутора)

Основна претпоставка за ову упоредну анализу односи се на тешкоће у променама вредносног система Војске као последицу честих промена у уставном одређењу оних питања која су од суштинског значаја за Војску. Устав СРЈ из 1992. године није направио отклон у делу става да се употребом војне силе брани уставни поредак, што је био и један од примарних узрока злоупотребе ВЈ у периоду од 1992. до 1999. године. Устав из 2003. године избегао је прецизирање одбрамбених задатака Војске из политичких разлога везаних за размиоилажења у означавању Државне заједнице као државног и политичког ентитета, што она, у смислу међународног субјективитета, и јесте била. Устав Републике Србије ограничио је, с пуним правом, задатке Војске у складу са природом њених припрема и функционисања. Тиме су, тек од 2006. године, створени стабилни уставни оквири за промене вредносног система Војске.

Одредбе Устава из 1992. и 2003. године у вези са командовањем (одлучивање о употреби) војском указују на неспремност државног врха да, са једном озбиљном институцијом као што је Војска, руководи на начин који је, промењено унутрашње-политичко и безбедносно окружење захтевало. Војска је била на маргинама друштва и тадашњи државни врх јој није посвећивао адекватну пажњу. Зато је, уз огромне унутрашње напоре, она сама тражила начина да себе реформише у складу са унутрашњим и међународним

⁶ Устав РС не дефинише ко командује Војском, већ је то регулисано Законом о одбрани (члан 11, став 1).

кретањима. Устав Републике Србије из 2006. године и Закон о одбрани из 2007. године створили су повољну законску матрицу за даље реформе Војске, како у организационом, тако и у вредносном смислу.

Уско повезана са претходним питањем јесте и супремација цивилне у односу на војну власт и ефикасна потчињеност Војске цивилним структурама. Увођењем демократске цивилне контроле над Војском, као битне одредбе Устава из 2003. године учињен је историјски отклон од ауторитарног цивилно-војног наслеђа. Први пут је, на ниво уставног начела, уздигнута потреба стављања Војске под демократску цивилну контролу. Тиме су створени оквири за усвајање њене потпуно нове вредности, али то не значи да је она одмах и у потпуности усвојена. Концепт демократске цивилне контроле тек треба операционализовати до нивоа вредности које он промовише, како би припадници Војске могли те вредности да интериоризују кроз њен вредносни систем.

Специфичне промене вредносног система Војске од почетка деведесетих година па до данас могу се представити у неколико фаза.

Прва фаза представљала је покушај *отклона* од свега што је део деценијама изграђиваног идеолошко-политичког система вредности комунистичког друштва. Резултат је била и делимична функционална промена. Дотадашњи систем праћења и вредновања морално-политичког стања редукован је на информисање, културне делатности, традицију и верска питања. Пробуђена национална свест имала је као резултат покушај стварања вредносног система заснованог искључиво на националним и духовним вредностима. Друштвена превирања током деведесетих година, а посебно сукобљавање грађанског и националног концепта државе, нису погодовали таквој вредносној оријентацији. У другој фази тежиште се пребацује на однос припадника војске према отаџбини и одбрани њених виталних интереса, а у трећој фази се таква вредносна оријентација допуњава морално-психолошким приступом решавању актуелних проблема са тежиштем на војницима као субјектима вредносног система. У све три фазе потпуно је запостављен вредносни систем војне организације.

Хијерархијски модел вредносног система Војске није доживео никакве промене у односу на период када је у систему вредности превладавала марксистичка идеолошка парадигма. И даље су на врху хијерархије вредности које се односе на државне интересе и циљеве, као и вредности дефинисане у Уставу⁷ и стратегијским документима система одбране (*друштвене вредно-*

⁷ Устав прецизира да је Република Србија држава српског народа и свих грађана који у њој живе, заснована на владавини права и социјалној правди, начелима грађанске демократије, људским и мањинским правима и слободама и припадности европским принципима и вредностима. Садржај тог члана Устава препознаје основне друштвене вредности, које могу бити исходиште вредносног система Војске. Без претензија да се у овом тексту анализирају та исходишта која, свакако, треба да буду предмет истраживања, могу се препознати неке од основних друштвених вредности: суверенитет, патриотизам, традиције, грађанске слободе и мултикултуралност друштва.

сти). Те вредности се операционализују и промовишу кроз нижи хијерархијски ниво који сачињавају стратегијски, оперативни и тактички ниво командовања, надлежни за ангажовање и употребу састава и јединица (*организационе, оперативне вредности*). Следећи хијерархијски ниво представљају војни колективи, као основна циљна група, путем које се формирају ставови појединаца и указује на пожељно понашање (кохезионе вредности). На последњем нивоу хијерархије вредносног система Војске налази се појединац, који би требало да, прихватањем задатих вредности, формира ставове о пожељном понашању и на тај начин буде реципијент свих мера и поступака путем којих се формирају његови ставови (*индивидуалне војне вредности*).

Наведени *од врха ка темељу* приступ (*top-down*) изградњи вредносног система војске црпи своју логику у бирократској и хијерархијској структури војне организације као и у наслеђу, формираном још у ери владавине идеолошког монизма. Промењене друштвене околности, промењен статус војне професије, као и промењена перцепција грађана и припадника војске о безбедности и одбрани захтева сусретни приступ *од врха ка темељу* (*top-down*) и *од темеља ка врху* (*bottom-up*) у изградњи вредносног система војске.

Друштвене вредности наведене у Уставу, стратегијским и доктринарним документима одбране (7:13), као и друге друштвене вредности нису изворне војне вредности (инструменталне) већ имају статус терминалних вредности. Оне не би требало да се разматрају као саставни део војног система вредности, већ се могу сагледавати као контекст у оквиру којег се усваја систем вредности Војске. Посебно је значајно да држава јасно и јавно формулише шта очекује од Војске. Исто тако је важно да разуме шта Војска од ње очекује како би уопште могла да испуни своје задатке. На нивоу те релације могуће је изграђивати *вредносне оријентације у Војсци* (демократска контрола, транспарентност, модел практиковања безбедности и одбране, статус војне професије и друго).

У димензији организационих (оперативних) вредности учињен је велики напор, пре свега кроз образовање, обуку, усклађивање стратегијских и доктринарних докумената и суштинско разумевање *безбедносне дилеме*. Ипак, и поред низа „спољашњих дотеривања“ Војске под видом реформи, није успостављена кодификована димензија организационих вредности. Разлози за то налазе се у спољашњем и унутрашњем окружењу. Скоро две деценије Војска је стављана на маргине друштва и није се могла снаћи у конгломерату, пре свега, дневно-политичких збивања. Такав положај одражавао се и на унутрашњи амбијент у Војсци који је, у недостатку системске уређености, погодовао политичким амбицијама појединаца и, на томе базирано, напредовању у служби. Недостатак слуха политичких елита за стварне потребе Војске и њено коришћење у дневно-политичке сврхе потпуно је успорио суштинске организационе промене свих њених димензија (стратегије, доктрине, организационе структуре, људски и материјални ресурси, стандарди, норме и правила функционисања и понашања, организациона култура, клима и понашање).

Учињено је неколико, посредних и непосредних покушаја да се истраже вредности и вредносне оријентације припадника Војске. Манифестациони облици вредности коришћени у тим истраживањима углавном су се односили на опште препознате друштвене вредности и карактеристике личности (припадника Војске) које су препознате као вредне. Резултати једног истраживања (8)⁸ показују да припадници Војске, између 35 манифестација вредности, у највећем степену прихватају вредности као што су: породична сигурност, слобода, правда, лични мир, част, опстанак нације, самопоштовање, безбедност земље, срећа и понос. Најниже префериране вредности су: послушност, вера у Бога, помирљивост, демократија, узбудљив живот. Може се приметити да међу најприхваћенијим вредностима нема ниједне изворне индивидуалне војне вредности попут храбрости, спремности на ред и дисциплину и способност издржавања тешкоћа. Један од закључака могао би бити да је то последица истовременог мерења терминалних и инструменталних, као и друштвених и личних вредности. Степен повезаности тих вредности са војном професијом варира од вредности до вредности (то јест, од елемента до елемента). Стога је потребно препознати изворне војне вредности⁹ у складу са захтевима војне професије и мисија и задатака Војске.

Војна професија се знатно разликује од других професија у цивилном друштву. Војска се припрема, оспособљава и опрема да делује у специфичном амбијенту: у оружној борби, мултинационалном окружењу и акцијама помоћи цивилним властима и становништву. Професионално деловање у таквом амбијенту захтева извршавање задатака у којима се свесно угрожава и живот. Природа војне делатности подразумева и нека ограничења личних слобода (слобода кретања, слобода јавног иступања, право на штрајк и слично) и по томе се војна професија разликује од цивилних. Промењени стратегијски и доктринарни оквири војне делатности, у смислу смањења вођења класичних борбених операција, намећу потребу за људством које је оспособљено да, у кратком времену, промени начине поступања у ситуацијама у којима се може наћи. Мало је професија, поред војне, које захтевају такве способности.

Насупрот таквим захтевима, друштвене, социјалне, нормативно-правне и друге промене све више ограничавају и смањују простор за неговање изворних војних вредности. Процес њиховог препознавања, дефинисања и

⁸ Тим истраживањем мерен је ранг следећих вредности: слобода, породична сигурност, правда, лични мир, част, понос, самопоштовање, безбедност земље, одговорност, храброст, опстанак нације, мушкост, удобан живот, народ, мудрост, равноправност, традиција, вера у Бога, држава, човекољубивост, издржавање тешкоћа, независност, мир у свету, послушност, патриотизам, разборитост, помирљивост, ред и дисциплина, памет, успех у животу, срећа, задовољство, солидарност, узбудљив живот и демократија.

⁹ Рецимо, у КоВ Велике Британије препознате су следеће кључне вредности КоВ: несебична посвећеност, храброст, дисциплина, интегритет, лојалност, поштовање према другима. На тим вредностима почива етос војске и оне директно доприносе одржавању борбене моћи.

усвајања потребно је заснивати на захтевима које сваки припадник Војске мора да испуни у различитим борбеним и неборбеним ситуацијама, а у складу са мисијама и задацима Војске. На тај начин истражене, препознате и дефинисане вредности, путем процеса обуке, војног образовања и свакодневног функционисања, треба афирмисати, промовисати, усвајати, кодификовати и наметати.

Закључак

Изградња новог вредносног система Војске је дуготрајан процес. Зато је неопходно хитно идентификовање вредности, стандарда и норми понашања у Војсци Србије, тим пре што даљи процес изградње вредносног система обухвата уградњу вредности и стандарда у систем војног образовања и обуке. Тиме ће бити омогућено да га схвате како припадници Војске, тако и они који имају намеру да јој се прикључе. Навешћемо разлоге због којих би требало што пре идентификовати вредности и стандарде у Војсци.

Прво, међународна сцена је, након 1990. године претрпела значајне промене које су имале болне импликације на Републику Србију и све њене актере, почев од појединаца – грађана, преко Војске па све до организације и функционисања државе. Посебно значајно питање, са аспекта система одбране, јесте промењено безбедносно окружење и процес редифинисања безбедносног и одбрамбеног практиковања. Војска Србије је, упоредо са променама у држави, прилагођавала своју стратегијску, доктринарну и организациону способност за одговор таквим променама у окружењу.

Друго, Република Србија је знатно изменила свој статус и рејтинг у међународном окружењу, пре свега напорима за равноправно укључивање у интегративне процесе. Огромне тешкоће и препреке на том путу присиљавале су све државне актере да, добрим делом, своје ангажовање усмеравају ситуационо, без препознатљивог системског и на стратегији развоја заснованог приступа.

Треће, организационе промене Војске, реализоване у доктринарној и организационој сфери, нису могле отклонити низ слабости наслеђених из прошлости. Већи део тих слабости последица је ерозије вредносног система друштва, а самим тим и Војске. Доктринарне и структурне промене не могу испунити своју сврху уколико нису праћене и променама вредносног система.

Истраживање, конституисање, афирмисање, кодификовање, промовисање и усвајање вредносног система је сложен истраживачки и организациони поступак. Зато су потребни, како научноистраживачки напори, тако и координирана имплементација кроз читав систем Војске. Вредности се, као предмет емпиријског истраживања, морају операционализовати на начин који омогућава њихову психометријску анализу и презентацију. То се може

постићи применом метода анализе садржаја, израдом разних варијанти аналитичких скала процене и стандардизованих скала вредности, инвентара интересовања, мотива и црта личности.

Литература

1. Рот, Н., Основи социјалне психологије, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1994.
2. Кузмановић, Б., Психолошка истраживања, часопис бр. 7, Институт за психологију, Београд, 1995.
3. Пантић, Д., Промене вредносних оријентација младих у Србији, Институт друштвених наука, Београд, 1990.
4. Army Doctrine Publication Land Operations (2005) Directorate General Development and Doctrine.
5. US Ministry of defense (1986) Values – The Bedrock of Our Profession.
6. Устав Републике Србије.
7. ГШ ВСЦГ, Управа за људске ресурсе Упутство за изграђивање морала Војске (привремено упутство), ВИЗ, Београд, 2005.
8. Марчек и Аларгић, Вредносне оријентације припадника Војске Србије, Београд, Нови гласник, ВИЗ, 2007.